

BİLİM, İDEOLOJİ ve BELİRLENİMCİLİK

Mehmet Önder

Dergimiz yayınına başlayalı neredeyse iki yıl oldu. Bu süre içinde Mustafa Kemal'in eylem ve düşüncelerinden kaynaklanan Kemalizmin kapitalizm ve sosyalizmden farklı, bir **ulusal** seçenek, az gelişmiş ülke halkları için de bir model olduğu düşüncesi ekseninde üretimimizi sürdürdük.

Bugüne kadar söylediklerimizi şöylece özetleyebiliriz: Yerleşik ideoloji tanımlarına eleştirel bakarak ideolojiyi, bir toplumun karşılaştığı ekonomik, siyasi, kültürel **sorunları çözmek** için ortaya konan düşünce ve eylem topluluğu olarak tanımladık. İdeolojilerin evrenselliğini reddettik. Sosyalizm ve kapitalizmin az gelişmiş ülke insanları için çözüm geliştiremeyecek olmasının nedenini, her ikisinin de sahip olduğu Avrupamerkezci bakış açısı nedeniyle, az gelişmiş ülkeleri sömürerek kendi insanların mutluluğunu sağlama amacı gütmeleri olarak belirledik. (Bu arada 3. Dünya sosyalistlerinin düşüncelerini Avrupamerkezci bakış açısına sahip sosyalist ekollerden ayrı tuttuğumuzu da belirteyim.) Kapitalizmin, altta kalanın canı çıksın felsefesine dayandığı için üretileni paylaştırmak gibi bir sorununun olmadığını; sosyalizmin bir sanayi ötesi toplum projeksiyonu olduğunu;¹ Kemalizmin ise gerikalmış, sanayileşmemiş, üstüne üstlük sömürülen, gelir dağılımı açısından sınıfların olduğu ancak kavramsal açıdan bu sınıflara ait insanların bilinçlenmediği, daha yarı-feodal ilişkilerin sürdüğü bir toplumu kalkındırmayı ve üretileni tüm topluma olabildiğince adil olarak paylaştırmayı amaçlayan bir ideoloji olduğunu söyledik. Mustafa Kemal'in ideolojisinin pozitivist ya da tarihsel maddeci değil, eleştirel akılcı olduğunu öne sürdük.

Tüm bu ve buna benzer düşüncelerimize gelen sözlü eleştiriler ürünlerimizin özgün ve tutarlı olduğu noktasında düğümleniyordu. Şimdiye kadar yazılı ciddi bir karşı eleştirinin gerek Kemalist olan gerekse olmayanlardan gelmemesi bizim için hep bir sıkıntı ve endişe kaynağıydı. Çünkü, biz, Kemalizmin felsefesini eleştirel akıl olarak ortaya koyup, benimserken donup kalmaktan ve dogmatik olmaktan korkuyorduk. Eleştirinin de bizi, yanlışlarımızdan alıkoyacağını düşünüyoruz.

Bugüne kadar, düşüncelerimize karşı -en azından bizim bildiğimiz- ilk yazılı eleştiri Teori dergisinin Aralık'97 sayısında yeralan Mehmet Ulusoy imzalı bir yazıdan geldi. Bu yazı, iki yönüyle bizi şaşırttı. Bunların ilki, aynı derginin giriş yazısında dostça eleştiri ilkesine bağlı kalınarak eleştiri yapılması savunulmasına rağmen, Sayın Ulusoy'un yazısında hiç de dostça olmayan, bizi bilgisizlikle, kafa karışıklığı ile neo-liberallikle ve emperyalizmin tuzaklarına düşmekle suçlayan ifadelerin yer almasıydı. Bunlar, bizce eleştiri ciddiyetine yakışmayan, bir yazı için beklenen düzeyden uzak ifadelerdi.

Yazının bizi şaşırtan ikinci yönü ise eleştirinin, yalnızca dergimizde yeralan iki yazıya ve bir bildiriye dayanılarak yapılmasıydı. Üstüne üstlük alıntı yapılan yazıların hiçbirisi doğrudan bizim bu konulardaki görüşlerimizin tümünü kapsamıyordu. Oysa bir eleştiri yazmak için üç yazıdan değil, dergimizde yeralan pek çok yazıdan daha fazla bilgi toplanılmasını bekler ve dilerdik. Böylece yukarıda değindiğim anlamsız ve boş suçlamalar da yazıda yer almazdı.

Ben bu yazımda Sayın Ulusoy'un yazısında yer alan bazı önemli gördüğüm yanılgılara -bu yazının yer aldığı Teori dergisinin giriş yazısında da değinildiği gibi dostluk ve yardım amaçlarına bağlı kalarak- değineceğim. Yalnız yazımla doğrudan ilgisi olmayan Sayın Ulusoy'un yazısındaki yanlış bilgilenmeleri iki maddede belirtmek

istiyorum:

1-) Karl Marks'ın yaşadığı dönem yazıda 18. yüzyıl olarak belirtilmiş (s. 41). Oysa Marks (1818-1883) yılları arasında yaşamıştır; yani Marks'ın dönemi 18. değil 19. yy'dır. Sayın Ulusoy bizi bilgisizlikle suçlamadan önce yazısındaki bilgilerin doğruluğunu sağlamalıdır.

2-) Sayın Ulusoy'un yazısından bir alıntı: *'Bu keşifler öncelikle Laplace, Galileo, Leibnitz, Descartes gibi öncüllerinin çok daha canlı olan doğa yasalarına ilişkin buluşlarını aşırı bir mantıkla daraltarak sentezleştiren Nevton'un mekanik yasalarının atomaltı, yani mikro dünyada geçersizliğini kanıtlamıştır.'* (s. 36)

İlk olarak şunu söyleyeyim: Laplace **(1749-1827)**² yılları arasında Newton ise **(1642-1727)**³ yılları arasında yaşamıştır. **Newton'un yaşadığı dönemde Laplace daha dünyada bile yoktu.** Dolayısıyla Newton'un, Laplace'ın buluşlarını Sayın Ulusoy'un dediği gibi *aşırı bir mantıkla daraltıp sentezleştirme* şansı da yoktu.

Newton'un kuramı hakkında çok kısa bilgi verelim. Newton, hareketi üç temel yasaya indirgeyerek dinamiği dedüktif bir sistem olarak kurmuştur. Birinci yasa, Descartes ve Galileo kaynaklıdır, üçüncü yasa ise Newton'un kendi yasasıdır; ama bunun Huygens tarafından da daha önce bulunduğu görülebilir. İkinci yasa ile kuvvet kavramını mekaniğe sokmuş ve ağırlık kavramından ayırt edilmiş bir kütle tanımı vermiştir. En önemlisi de birbiriyle ilişkisiz gibi görünen olayların, (elmanın yere düşmesi ve Ay'ın dünya çevresinde dönmesi) aynı ilkelerin mantıksal sonuçları olduğunu göstermiş; bu olgu türlerini açıklayan geniş kapsamlı, matematiksel bir kuram kurmuştur. Dolayısıyla Newton'un yaptığı 17. yy mekanik bilimini mükemmellik düzeyine vardırarak, fizikte ilk kez Arşimed'in denediği aksiyomatik sistemi başarıyla gerçekleştirmektedir; yoksa daraltıp sentezleştirmek değil. Leibniz'den önce integral hesabı, Hooke'dan daha önce ise evrensel çekim yasasını bulduğu konusunda bilim tarihçileri hemfikirlerdir.⁴ Descartes ve Galileo'nun düşüncelerini ise o dönemde bilmeyen yoktu. Dolayısıyla aşırı mantıkla daraltıp sentezleştirme değerlendirmesinde de yanlış bilgilenme söz konusudur.

Bir de merak ettiğim bir şey var. Sayın Ulusoy'un yazısında şöyle bir cümle yeralıyor (s. 36). *"Einstein'ın izafiyet teorisi ve M.Plank'ın kuantum yasası, Marx ve Engels'in çok önceden geliştirdikleri diyalektik materyalizmle, maddenin hareket yasası olarak ortaya konmuştu."* Bu, bilim tarihinde devrim yaratacak bir sav. Çünkü şu ana kadar hep, kuantum dünyasının kapılarını açanın Planck, Görelilik Kuramı'nın kurucusunun ise Einstein olduğu bilinirdi. Böylece bilim tarihçileri için yeni bir tartışma alanı daha açıldı, belki de bilim tarihi yeniden yazılır. Ayrıca bu iki kuram, Sayın Ulusoy'un söylediğine göre tek bir yasada -maddenin hareket yasası- birleştirilmiş. Bu, günümüzde bile başılamamış ve üstünde araştırmaların sürdüğü bir konu. Kendisinden ricam, Marks ve Engels'in, Planck ve Einstein'ın kuramlarını onlardan çok daha önce ortaya koyan yasaları ile ilgili bir yazıyı, matematiksel ifadeleriyle birlikte Planck ve Einstein'ın kuramlarıyla karşılaştırmalı olarak Teori'de ya da Bilim ve Ütopya'da kaleme alması. Hem günümüzde bu işin üstesinden gelememiş bilimadamlarına yardımcı olur, hem de benim merakımı giderir.

1-) Bilim ve İdeoloji

Çok yalın ve yüzeysel olarak bilim, olguları açıklamaya yönelik kuram oluşturma, bu kuramı deney ve gözlemlerle sınama uğraşısı; nesnel ve güvenilir bilgiye ulaşma, doğrulardan yanlışları eleyerek doğrulara ulaşma çabasıdır. Ancak nesnellik yalnızca üretilen bilgidedir. Yoksa kuram oluşturulurken ya da bilgi üretilirken kullanılan bütün yöntemler, tutulan yollar kişiye özgüdür, öznel, kişiseldir. Kişiden kişiye

farklılaşabilir. Dolayısıyla bilimde, üretme süreci insanın kişiliğinden, kimliğinden soyutlanamaz. Bu sürecin zaten ele, avuca gelir kuralları da yoktur. Önemli olan bilimsel olduğu savlanan bilginin nesnellik taşıması, gerçekliğinin de kişiden kişiye ya da ideolojiden ideolojiye değişmemesidir. Zaten bilimadamı değer yargılarına, özelemlerine ya da ideolojisine saplanıp kalıp onlara uygunluk arayarak bilim üretemez. Bilimadamı için tek ölçüt ürettiği bilginin olgulara uygunluğudur; ideolojisine ya da değer yargılarına değil. Aslında Hüseyin Batuhan'ın belirttiği gibi bilim, her türlü ideolojik eğilimden kurtulma çabasını⁵ da içinde barındırır. Kısacası bilim nesnel ve evrenselidir.

Bir toplumun karşılaştığı ekonomik, kültürel, siyasi sorunları çözmek için ortaya konan düşünce ve eylem bütünü ideoloji olarak tanımlanabilir. Dünyada tüm toplumların sahip olduğu ideallerin, ülkülerin, amaçların aynı olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. Ancak bir toplumu diğerlerinden ayıran sahip olduğu yapısal farklılıklar, toplumun yaşadığı coğrafya, toplumu oluşturan bireylerin karakterleri ortak amaçlara ulaşmak için izlenmesi gereken yolların farklı olmasını gerekli kılar. Şablon çözümler uygulanamaz. Birilerinin kendi toplumlarına bakarak onun sıkıntılarını aşmak için ortaya koyduğu ve geliştirdiği öznel çözümler başka toplumlar için aynen geçerli olamaz; bu çözümlerden -en fazla- örnek alınıp ders çıkartılabilir. Üretilen çözümler toplumun yapısına sıkı sıkıya bağlı olmasının dışında çözüm üretene de bağlıdır. Bireyler, aynı ideolojiye bağlı olsalar da yetiştirme koşullarının, değer yargılarının, eğitimlerinin getirdiği ayrılıklar nedeniyle aynı soruna farklı açılardan yaklaşarak ayrı çözümler önerebilirler.

Bu açılardan bakıldığında ideoloji ve bilim birbiriyle bağdaşmaz iki ayrı alan olarak göze çarpar. Bilim nesnel ve evrenselidir. İdeoloji ise öznel ve evrensel değildir. İkisinin tek kesiştikleri nokta ise konuları ve çalışma alanları çok farklı olsa da çözüm üretmeleridir. Bilim, ideolojilerce denetlenemez, yönetilemez. Liberal, sosyalist ya da kemalist bilim olamaz. Bilimin tek sınanma yeri olgular dünyasıdır; bilim olgulara uygun olup olmamasına bağlı olarak sınanabilir; ideolojilere uyup uymamasına göre değil. Bilim ideoloji ilişkisi üzerine Bilim ve Ütopya Dergisi'nde de yazıları çıkan Cemal Yıldırım'ın söylediklerine bakalım: *"...İdeolojilerin bilimsellik savı bir aldatmacadır; öncelikle bilimin prestijinden yararlanma, saygınlığına bir sığınmadır. Bilimin ideolojik olduğu savı için aynı şey söylenemez kuşkusuz. Burada bilimin prestijinden yararlanmaya değil, bilimi yıpratmaya yönelik bir çabadan söz edilebilir belki. Temsil ettikleri ideolojileri bilimsel kimlikle sunma çabasının en çarpıcı iki örneğini Marksizmle, günümüzde etkinliğini artıran İslamcı akımlarda bulmaktayız. ... Marksizmin bilimsellik savı bilimin prestij ve saygınlığını sömürme ötesinde bir anlam taşımamaktadır. Bilimsel bir sav ya da kuramın sahte, özentili veya ideolojik savlardan temel farkı olgusal içerikli olması, dolayısıyla hangi gözlemlerle yanlışlanabileceğini önceden belirlemeye olanak tanımasıdır. Ne Marksizm'de ne de ideolojik nitelikteki diğer inanç dizgelerinde öyle bir olanağa yer yoktur. Tam tersine, ideolojik dizgelerde hiçbir olgu ya da sonuç gösterilemez ki, öğretileri için doğrulayıcı kanıt olmasın!"*⁶ Tarihte ne yazık ki bilimin ürettikleri; kendi ideolojilerine ya da dogmatik düşünce yapılarına uymadığı ve ters düştüğü için kimilerince dışlanmak istenmiştir. Hele işin ilginç, idealistlerin, Marksistlerin ve Nazilerin bilim karşısında takındıkları tavırların benzer olmasıdır. Örneklere geçelim:

Birinci örnek: Devrim'den hemen sonraki dönemde Sovyetler Birliği, Chetverikov ve öğrencisi Dobzhansky'nin Mendel genetiği üzerindeki çalışmalarıyla dünyadaki genetik araştırmalarının en ön sırasında yer almaktaydı; hatta bu alanda dünyanın merkezi haline gelmişti. Batılı kaynaklara göre bu durum, 1929 Aralık'ında yapılan tüm Sovyetler Birliği 1. Agrarian Marksistler Konferansı'ndan sonra değişmiştir. Değişimin sorumlusu Lisenko'dur. Lisenko 1930'ların ortalarından 1960'ların ortalarına dek tarım ve biyoloji alanında Sovyet bilim politikalarını önemli ölçüde etkilemiştir. 1940-1965 yılları arasında SSCB Bilimler Akademisi Genetik Enstitüsü

yöneticisi olan Lisenko, **Mendel yasaları üzerinde yükselen klasik genetiği burjuva bilimi sayarak reddetmiştir.** Buna karşılık Darwin'in evrim kuramıyla aşılmış olmasına rağmen Fransız bilimadamı Lamarck'ın sonradan edinilen özelliklerin kalıtım yoluyla kuşaktan kuşağa geçtiğini ileri süren evrim kuramını benimsemiştir. **Lisenko'ya göre gen idealistçe bir kavramdı, diyalektik materyalizme aykırıydı ve genetik bir bilim olarak kabul edilemezdi.** Sovyet biyolojist Medvedev'e göre Lisenko ve görüşünü paylaşılanlar; **genetik, sibernetik, kimyada kuantum-rezonans kuramları ve hatta görelilik kuramı gibi pekçok araştırma alanını anti-marksistlik ve anti-materyalistlik suçluyorlardı.**⁷

İkinci örnek: İdealistler ile Marksistlerin bilim konusundaki tavırlarını görmek için Cemal Yıldırım'dan iki alıntı yapalım. İlk alıntı idealistlerin, ikincisi ise Marksistlerin tavrı ile ilgili:

"... Bilim ve Tanrı kitabında Bavink daha ileri giderek madde kavramının fizikte artık yeri olmadığını, dolayısıyla materyalist görüşün çöktüğünü söylemektedir:

'Günümüz fizikçisi ruhsal dünyaya geçit vermeyen gerçeklik anlayışının yanlışlığını, atom, elektron, vb. Nesnelerin somut, katı madde parçavıkları olmadığını görerek kavramıştır. ... Materyalizm bir öğreti olarak geçerliğini yitirmiştir.'..."

"Lenin daha 1908'de yazdığı Materyalizm ve Empirikritisizm adlı kitabında bilimde reaksiyoner eğilimlerin egemenlik kurma yolunda olduğu tezini işlemiştir. 'Yeni fiziğin ... Mach ekolü ve diğer idealist felsefe akımlarıyla ilişkisi gözden kaçmayacak kadar açıktır.' diyen Lenin, bilimde bunalım saydığı bu oluşumu şöyle belirtmektedir:

'Modern fiziğin içine düştüğü bunalım, yerleşik yasa ve temel ilkelerin geçersiz sayılmasından kaynaklanan bir olaydır. Bilinç ötesi nesnel gerçeklik yadsınmakta, materyalizmin yerini idealizm ve agnostizm almakta, madde yoksanmaktadır.'

Lenin bu kaygısını, Marksizmin Bayrağı Altında adlı dergide çıkan yazısında daha çarpıcı bir dille ortaya koyar, bilimi etkisi altına alan reaksiyoner akımların komünizm için oluşturduğu tehlikeye değinir:

'Bugün bilimde yeralan köktenci değişimlerin sonucu olarak reaksiyoner ekol ve eğilimlerin güçleneceğini gözden kaçırmamalıyız. Öyleyse, Marksizmin Bayrağı altında dergisi için başta gelen sorun bilimdeki bu olumsuz gelişme olmalıdır. Yoksa savaştan materyalizm sözde kalır; ne savaştan ne de materyalizmden söz edebiliriz.'"

Ve Cemal Yıldırım'ın yorumu:

*"Fizikte klasik mekaniğin yerini soyut matematiksel kuramlara bırakması Jeans ve Bavink gibi idealistlerin gözünde ruhsal ya da tanrısal gerçekliğe yönelik bir dönüşüm, Marksistlerin gözünde burjuva ideolojisinin bir çırpınışı, bilimi de kapsayan yozlaşması olarak algılanmaktaydı. **İki görüşte*** de egemen öge soruna **ideolojik*** yaklaşımdır."*⁸

Üçüncü örnek: Yine Cemal Yıldırım'ın kitabından Nazilerin görelilik kuramına nasıl baktığını inceleyelim:

*"İlginçtir: **Sovyet yazarlarının idealist, reaksiyoner felsefe diye kötüledikleri relativite kuramı, Nazilerce tam tersi bir kınamaya, Bolşevik materyalizmi***

kınamasına uğramıştır* :

‘ Doğadaki olguları relativite ilkesine bağlı sayan formülasyon köktenci bir materyalizm olmaktan başka bir şey değildir. Relativite kuramını, beyinlerini materyalist düşünceyle yıkanmış bir kuşak ancak alkışlayabilir.’ (Nazi Gençlik Kampında verilen bir konferanstan)

Verdiğimiz alıntılarda bilime ideolojik açıdan bakışın çarpıcı örneklerini bulmaktayız. Birbirine düşman iki ideolojinin Marksizmle Nazizmin bilime yaklaşımlarındaki bu benzerlik için ne diyeceğiz? ”⁹

Dördüncü örnek: Bu örnek ise günümüzden, Bilim ve Ütopya Dergisi’nin Mart’96 sayısındaki Dr. Rennan Pekünlü imzalı bir yazıdan. Yazının başlığı ‘Fizik İdeoloji İlişkisine Bir Örnek Heisenberg Belirsizlik İlkesi’nin Toplumsal ve İdeolojik Kökeni’. Bu başlığa bakılırsa bir bilimsel kuram doğaya değil de topluma ve ideolojiye yaslanıyor. Yazıda ise bu Belirsizlik İlkesi’ne karşı herhangi bir bilimsel gözlem, veri ya da bunlara dayanan herhangi bir matematiksel model sunulmamış; yalnızca tarihçi P. Forman’ın konu hakkındaki düşüncelerine yer verilmiş. Oysaki, bir bilimsel kuram olgular arasındaki ilişkilere uyup uymadığına bakılarak eleştirilir; kişisel düşünce, önyargı ve ideolojilere göre değil. Bu yazıda kişisel düşünce ve önyargılar bilimsel dayanaklardan yoksun bırakılmış. Üstüne üstlük bir bilim dergisinde yeralan bir yazıya hiç yakışmayacak ifadeler var yazıda. “... amaçlanan şey, belirlenirlik ilkesinin yadsınmasıydı; ancak hedef şaştı, nedensellik ilkesi yadsındı! Bu yadsıma sonucunda, bilimsel kurumların bağrından yeni bir mistisizm başını kaldırdı. Bugün önümüzde duran en can alıcı görevlerden biri **bu başı ezmektir*** .” Sayın Pekünlü bu başı ezmek istiyorsa Belirsizlik İlkesi’ni geçersiz kılacak yeni bir ilke bulmak zorunda. Üstelik bu ilkeyle nedensellik tümüyle yadsınmadı; yalnızca belirlenimci nedensellikten olasılıksal nedenselliğe geçildi. Bilimsel kuramların yanlış olup olmadığına olgular karar verir, bize düşen de kişisel düşünce ve önyargılarımızdan sıyrılıp onu tüm yalınlığı ve gerçekliğiyle kavramaya çalışmak olmalıdır.

2-) Evrensellik

Sayın Ulusoy’un yazısından bir alıntı yapmak istiyorum (s.35). “*Kendi evrenselini oluşturamıyşsan, niyetin ne olursa olsun başkasının evrenselliği sana hükmedecektir. ... Evrensel olmak zorunda olan bilimi Fizik, Kimya, Biyoloji, Tıp... vb ile sınırlandırmıyorsak eğer, toplumbilimler de bunun içindedir; o da evrensel olmak zorundadır. O nedenle evrenselliğe karşı çıkmak, geri, bilim dışı bir noktada kalmak demektir. ”* Yazar, bilimlerin evrensel oldukları için toplumbilimlerin de evrensel olduğunu söylüyor; açıkça söylemese de Marksizm’in evrensellik savını da bu düşünceye dayandırıyor. Ben, ister Kemalizm olsun ister Marksizm hiçbir düşünce sisteminin bilimsellik iddiası güdemeyeceğini düşünüyorum. Hele bir ideolojinin bilim olarak nitelendirilmesini ise aklım hiç almaz.

Biz evrensellik savında olan ideolojilere iki temel noktada karşı çıkıyoruz; ilki: Yeryüzündeki bütün toplumların bütün sorunlarını çözecek; tüm toplumlar için geçerli bir ideoloji olamaz. Bu yüzden ideolojiler evrensel olamazlar. Olduğu söylenirse de bu aldatmacadan öteye gidemez. İdeolojiler çözse çözse, ya model alınarak oluşturulduğu toplumun ya da benzer toplumların sorunlarını çözer. Marksizm Batı toplumları için geçerli bir takım çözümler getiriyor olabilir. Buna diyecek bir sözüm yok. Ancak bizim gibi azgelişmiş ülkeler için geçerli ve yeterli bir çözümü içinde barındırdığını sanmıyorum.

Bizim ürettiğimiz **evrensel** olan bir **ideolojimiz** yok. Kemalizm’in azgelişmişler için geçerli ve yeterli tüm çözümleri içinde barındırdığını değil, onlar için bir model ya da

bir örnek olabileceğini söylüyoruz. Çünkü biz baştan haddimizi bilip Kemalizm'in sınır koşullarını Türkiye coğrafyası olarak belirledik. Ama, bizim ve diğer az gelişmişlerin emperyalizme karşı tek silahlarının ulusal devlet olduğu düşüncesinden hareketle; kapitalizmin evrensel egemenliğine karşı **evrensel** bir seçenek olarak az gelişmiş-ulusal devletlerin varlığının sürmesi gerektiğini savunuyoruz. Ayrıca az gelişmişlerin kendi topraklarının gerçeklerine dayanarak kendi ulusal çözümlerini üretmeleri ve sömürgeci Batı'ya karşı işbirliği yapmaları gerektiğini düşünüyoruz.

Evrenselliğe karşı çıkışımızdaki ikinci temel nokta ise şu: Günümüzde emek artık evrensel niteliğini yitirdi; sermaye uluslararası bir nitelik kazandı. (Gümrük Birliği Antlaşması'nda Türk işgücünün serbest dolaşımına izin verilmediğini hatırlayalım.) Az gelişmiş ülkelerin işçi sınıflarının tek dayanağı ulusal devlet oldu.¹⁰ Bunun dışında Türkiye ya da başka herhangi bir az gelişmiş ülkenin işçi sınıfı, Batı işçi sınıfının hiç mi hiç umrunda değil; zaten geçmişte de değildi. Çünkü o da az gelişmiş ülkelerin sömürülmesinden pay alıyor. 28 Aralık 1917'de İngiliz proleteryasını temsilen alınan bir kararda Türk Hükümeti'nin dünyaca lanetlenen yönetiminden söz edilmekte ve Türkiye'nin parçalanması planlarına destek olunarak İstanbul ve çevresinin Türkiye'den koparılması savunulmaktaydı.¹¹ Sosyalizmin en önemli dayanağı emek evrensel niteliğini yitirmişken ve üstelik Kuzey'in işçileri Güney'in sömürülmesinden pay alırken, dünyada sömüren ve sömürülen uluslar varken evrensel bir çözüm nasıl söz konusu olabilir?

3-) Öndeyi (Öngörü)

Sayın Ulusoy'un yazısından alıntı yapmayı sürdürelim (s. 39). "...*Toplumların gelecekteki akış yönünü öngörme konusundaki, ötedenberi tekrarlanan ve herkesce çok bilinen eleştiri bir yana -bu konuda marksistler her zaman doğa bilimlerindeki gibi matematiksel bir kesinliği veya kehaneti reddetmişlerdir- doğa bilimlerindeki öngörmeye yönelik eleştiri hiç de kabul edilir bir şey değildir; komik ve budalacıdır. Bilim tarihine kısa bir göz attığımızda hemen görürüz ki, büyük bilimsel buluşların birçoğu önceden teorik planda öngörülmüş, daha sonra da deneylerle kanıtlanmıştır. Teorisi oluşturulmadan bilimsel çalışma yapmak bile olanaksızdır. Örneğin, atomun parçalanması, izafiyet teorisi, kuantum fiziği, kimyada periyodik tabloda keşfedilmemiş birçok elementin yeri ve özellikleri; teknikte bilgisayar, robot, uçak, denizaltı... vb hepsi, daha önceden insan beyninde tasarlanan buluşlardır.*"

Yukarıda yanlış anlamadıysam bilim üretme süreciyle ilgili bir yanılgı var. Bir şeylerin kuramsal olarak ortaya koyulup daha sonra deneylerle sınanması, bilimsel sürecin parçasıdır ve gayet doğaldır; öngörüyle de bir ilgisi yoktur. Öngörünün ne olduğunu tartışmadan önce bilim üretme sürecini kısaca açıklamaya çalışalım.

Bilimdeki tüm kuramlar aslında evrendeki olguları ve olgular arası ilişkileri açıklayan modellerdir. Bilimadamlarının da yaptığı aslında -bilgisinin elverdiği ölçüde- doğayı olabildiğince iyi betimlemeye çalışan, evreni açıklamaya yönelik uydurmacalar oluşturmaktır. (uydurmayı yalan anlamında kullanmıyorum.) Bu uydurmacalara da kuram denir. Bilimadamlarının evren hakkındaki bilgileri tamamen varsayımsaldır. Varsayımsaldır çünkü, bilimadamı hiçbir zaman kesin ve mutlak gerçeğe ulaştığını, elindeki kuramın da ele aldığı konu ile ilgili herşeyi açıkladığını iddia edemez. Oluşturulan kuram deney ya da gözlemlerce desteklendiği sürece doğrudur; ancak deneyin, gözlemin ya da bunlara dayanarak oluşturulmuş bir matematiksel modelin sınamasından geçemeyen kuram geçerliliğini yitirdiği için tarihteki yerini alır. Ancak onun yerine kullanılabilecek herhangi başka bir kuram yoksa yanlışlığı bilinerek kullanılmaya devam edilir. (Örneğin bugün, Newton'un kuramı, Einstein'ın Görelilik Kuramı ile yanlışlandığı halde, oluşan hata ihmal edilebilir bir düzeyde olduğundan,

ışık hızından çok daha düşük hızlardaki olayların incelenmesinde kullanılabilir.)

Bilimsel bir kuramın öndeyi yapma gücü vardır. Öndeyi, olgular arası ilişkilerin incelenmesiyle oluşturulan kuramdan yararlanarak henüz olmamış olguyu kestirme demektir.¹² Böyle olmasaydı zaten ay ve güneş tutulmalarını önceden haber verebilir ya da Mars'a uzay aracı yollayabilir miydik? Yalnız yapılan öndeyi de gözlem ve deneye uygunluk taşımalı. Örneğin varolan bir kuramla ay tutulmasının zamanını önceden yanlış hesaplanmışsa bu öndeyi geçersizdir.

Sayın Ulusoy'un satırlarında da sözü geçen öngörü sözcük anlamı olarak öndeyi anlamını taşıyor. Kuramlar yoluyla yapılan öndeyiler bilimin gelişmesinde çok önemli olmuştur. Biz öndeyinin varlığını yadsımıyoruz. Burada karşı çıktığımız üç nokta var. Bir kurama ve matematiksel hesaplamalara dayanarak bir olayın, örneğin güneş tutulmasının zamanını önceden haber vermek başka şeydir; toplumların belli olmayan bir zaman sonra zorunlu olarak kuracakları yapılanmaları söylemek başka şeydir. Çünkü ikincisi kâ hinliktir. Öndeyiye ikinci karşı çıkışımız ise her ne kadar Sayın Ulusoy tersini savunsa da, günümüzde Kuantum mekaniğinin ortaya koyduğu nedenlerle doğa bilimlerinde matematiksel bir kesinlik olmadığıdır. Dolayısıyla atom-altı parçacıkların dünyasında öndeyiler olasılıksaldır.

Üçüncü karşı çıkışımız ise Kaos Kuramı'ndan kaynaklanıyor. TÜBİTAK yayınları arasında çıkan Kaos¹³ adlı kitaptan alıntılar yaparak bu kuram ile ilgili bilgi vermek istiyorum.

“ ... Batı biliminin temel düşüncesine göre, dünyamızdaki bir bilardo masası üzerinde yuvarlanan topun hareketini tanımlayıp açıklamaya çalışırken, başka bir galaksinin gezegenlerinden birinde dalından kopan bir yaprağın düşüşünü dikkate almanız gerekmez. Algılanamayacak kadar küçük etkiler ihmal edilebilir. Olayların cereyan ediş tarzı sonuçta aynı kapıya çıkar; kişisel bir yoruma göre küçük sayılan bir sebep önem kazanıp, keza insanın keyfine kalmış yorumlara göre büyük sayılacak sonuçlar doğurmaz. Klasik bir yaklaşım olarak, yaklaşık değer alma ve yakınsaklığa inanmanın geçerli sebepleri vardı. Hiç aksamadan yürüyordu. Halley kuyruklu yıldızının 1910 yılındaki pozisyonunu tespit ederken yapılacak minicik bir hata, 1986 yılında dünyaya gelişi öngörüldüğü sırada olsa olsa minicik bir hataya sebebiyet verebilir; bundan sonra milyonlarca yıl boyunca da küçük bir hata olarak kalabilirdi. Bilgisayarların uzay gemilerini yönetirken dayandıkları varsayım bundan farklı değildir: Yaklaşık olarak doğru ve kesin bir girdi, yaklaşık olarak doğru ve kesin çıktı verir.

1961 yılının kış aylarından bir gün, Lorenz bu ardışık dizilerden birini uzun uzadıya incelemek istediği bir sırada kestirme bir yol izlemeye kalkıştı. Programı tekrar başa dönüp çalıştırmak yerine ortaldan bir yerden başladı. Makineye başlangıç durumundaki şartları vermek için, daha önce yazıcıdan çıkardığı dizilere bakıp oradaki sayıları klavyeden aynen girdi. ... Bir saat kadar sonra döndüğünde hiç ummadığı bir şeyle karşılaştı; hem de öyle bir şey ki bununla artık yepyeni bir bilim dalı filizlenmeye başlıyordu.

Bilgisayarın yaptığı bu dökümde bir önceki dökümün tıpatıp tekrarlanması gerekirdi. Lorenz aynı sayıları makineye kendi eliyle girmişti. Programda bir değişiklik yoktu. Oysa Lorenz yazıcıdan yeni çıkan döküme baktığında gördüğü şey şuydu: Hava durumu bir önceki dökümde yeralan şekilden o denli hızla uzaklaşmaktaydı ki, bir kaç aylık süre zarfında, aradaki bütün benzerlik ortadan kalkmıştı... İlk aklına gelen şey gene vakum tüplerinden birinin bozulduğu oldu.

Birden gerçeğin farkına vardı. Makine bozulmuş filan değildi. Mesele makineye

işlediği sayılardan kaynaklanıyordu. Bilgisayarın hafızasına kaydedilen ondalık sayı kesirleri altı haneydi: 0.506127. Yazıcıdan çıkan dökümde ise yerden kazanmak için sadece üç hane görünüyordu: 0.506. Lorenz sayıları kısaltarak son üç rakamı yuvarlamış, binde birlik bir farkın sonucu etkilemeyeceğini düşünmüştü.

Aslında bu varsayımın akla aykırı bir yanı yoktu. Bir meteoroloji uydusu okyanusun yüzeyindeki sıcaklığı binde birlik bir hassaslıkla okuduğunda, uzmanlar kendilerini şanslı addederler.... Belirli bir çıkış noktasından hareket edildiğinde hava durumunun her seferinde tıpatıp aynı gelişmeyi göstermesi gerekirdi. Biraz daha farklı bir çıkış noktasından hareket edildiğinde, hava durumunun da biraz daha farklı bir gelişme göstermesi gerekecekti. ... Oysa Lorenz'in kendine özgü denklemler sisteminde küçük hatalardan büyük hatalar doğmaktaydı. ... 'Gelgitleri aylarca öncesinden epeyi doğru şekilde öngörebildiğimizi gören normal insanlar, atmosfer söz konusu olunca aynı şeyi neden yapamadığımızı soracaklardır; nihayet o da başka bir akışkandır, yasaları en az bunun kadar karmaşıktır. Ancak, ben periyodik olmayan davranış özellikleri gösteren hiçbir fiziksel sistemde öngörü yapmanın mümkün olmadığını artık anlamış bulunuyorum.'

...dünyanın en iyi hava tahminleri bile iki, üç günden öteye gitmiyor, bu süreyi aştığında spekülasyona dönüşüyor, hele altı, yedi güne çıktı mı tamamen değerini kaybediyordu."¹²

Bu alıntılardan şu sonuçları çıkartabiliriz: Klasik yaklaşımdaki, bir olguyu betimleyen modelde göz önüne alınmayan küçük belirsizlikler modelin öngördüğü sonuçtan küçük sapmalara neden olur, düşüncesi geçersizdir. Atmosfer ve benzeri sistemleri betimleyen modellerdeki göz önüne alınmayan küçük belirsizlikler öngörülen sonuçtan çok büyük sapmalara yol açar. Dolayısıyla bu sistemlerin davranışlarını önceden söyleyen öngörülerin yapılması zorlaşmıştır ve yapılan öngörü kısa sürelerde anlamsızlaştığı için kullanılan modeller aynı olmasına rağmen yeni önkoşullarla öngörünün sürekli yenilenmesi gerekir. Yukarıda değindiğim, öndeyi ile ilgili karşı çıkışımız da bu noktaya dayanır. İnsanın görebildiği, dokunabildiği evrende bile bazı olguların önceden bilinebilirliğinin zor hatta olanaksız olduğunu söyleyen Kaos, Görelilik Kuramı ile Kuantum Mekaniği'nden sonra Newton Mekaniği'ne indirilen üçüncü darbedir.

4-) Belirlenimcilik (Determinizm) ve Nedensellik

Sayın Ulusoy'un yazısından alıntılarla başlayalım.

"...Toplumların gelecekteki akış yönünü öngörme konusundaki, ötedenberi tekrarlanan ve herkesce çok bilinen eleştiri bir yana -bu konuda marksistler her zaman doğa bilimlerindeki gibi matematiksel bir kesinliği veya kehaneti reddetmişlerdir- doğa bilimlerindeki öngörmeye yönelik eleştiri hiç de kabul edilir bir şey değildir; komik ve budalacıdır. " (s.39)

" Determinizm evrenseldir, evrende nedensiz hiçbir olgu yoktur ve varolamaz. " (s.40)

Kısaca nedensellik ile belirlenimciliğin geçmişteki ve günümüzdeki anlamlarını karşılaştırmaya çalışalım.* Galileo ve Newton'dan bu yana bilimadamları olguların nedenlerini bulma çabası yerine, olgular arasındaki nedensel ilişkileri bulup çıkarmayı hedeflemişlerdir. Nedensellik, neden ile sonuç arasında varsayılan bir ilişkiyi dile getirir; evrende olup-biten herşeyin bir nedeni olduğunu ve her nedenin bir etkiye yol açtığını söyler. Neden-sonuç ilişkisinde bir zorunluluk olduğu iddia ediliyorsa, yani her sonucun zorunlu bir nedeni olduğu öne sürülüyorsa, nedensellik belirlenimcilik

olarak anlaşılıyor demektir. Nedenselliğin bilimde tartışılmaz bir yeri olduğu açıktır. Ancak nedenselliğin yorumlanış biçimi değişmiş ve yüzyılımızda fizikteki önemli gelişmeler, nedenselliğin olasılıkçı yorumunun geçerli ve evrendeki olgulara daha uygun olduğunu ortaya koymuştur.

Dokunabildiğimiz ya da görebildiğimiz dünyada, bize, her olgunun bir nedeni vardır, ifadesi geçerli gibi görünebilir. **Ancak bu sav kuantum dünyası için yanlıştır. Çünkü, elektronların bir yörüngeden başka bir yörüngeye atlamaları veya radyoaktif maddelerde atomların çözüntüye uğramaları, tek tek ele alınınca, ne önceden kestirilebilmekte ne de herhangi bir nedene bağlanabilmektedir. Sadece çok sayıda alınan parçacıkların belli bir yüzdesinin belli bir sürede nasıl davranacağı söylenebilir.** Bu ise klasik determinizmin içerdiği nedensellik değil, olasılık kavramına uygun bir ilişki biçimidir. Dolayısıyla günümüzde doğada, olgular arasında ancak olasılıklara dayanan nedensel ilişkiler olduğu söylenebilir.

M. Planck ile başlayan ve ondan sonra Bohr, Schrödinger, Heisenberg, Pauli, Dirac gibi ünlü bilimadamlarının çabalarıyla yaşanan gelişmeler klasik belirlenimciliği yıkmıştır. Çünkü klasik belirlenimciliğin en temel dayanağı hareket halindeki cisimlerin konum ve hızını aynı anda kesin olarak belirlenmesidir. Ancak Heisenberg'in ortaya koyduğu Belirsizlik İlkesi, atom-altı düzeydeki bir parçacığın momentumu ile konumunu aynı anda belirlemeye yönelik bir ölçümün, Planck sabiti (h) kadar bir belirsizlik içerdiğini gösterir. Konumu saptamada ne kadar kesin sonuçlara ulaşırsa momentumu saptamadaki kesinlik o kadar düşük olur; ya da tam tersi. Atom-altı parçacıklarının davranışlarındaki bu belirsizliğin kaynağı, ölçme yetersizlikleri değil, parçacıkların dalga-tanecik ikili karakteridir. Belirsizlik İlkesi'nin matematiksel ifadesi, belirsizliğin nedenini Planck Sabiti olduğunu söyler. Planck Sabiti'nin sıfır olması halinde dalga mekaniği denklemleri Newton mekaniğinin denklemlerine dönüştürülebilir. h 'nın değeri çok küçük olduğundan ve bizim dünyamızdaki cisimlerin kütleleri bu sabite göre çok büyük olduğu için bizim dünyamızda, belirsizlik çok çok küçük olur. Bu yüzden de Newton mekaniği gerçeğe çok yakın sonuçlar verir.

Bunun dışında, kuantum fiziğinde bir parçacığın t_1 anındaki k_1 konumuna bakılarak t_2 anındaki k_2 konumu hakkında Newton mekaniğinde olduğu gibi belirlenimci nitelikte çıkarımlar yapılamaz; atom-altı bir parçacığın nasıl davranacağı önceden kesin olarak belirlenemez. Tüm bildiğimiz, bazı durumların gerçekleşme olasılığıdır.

Bu açıklamalardan görüldüğü gibi Sayın Ulusoy'un, 'evrende nedensiz hiçbir olgu yoktur, varolamaz' ve 'doğa bilimlerinde matematiksel kesinlik vardır' savları; yanlış ve olgulara ters düşen, komik savlardır. Hele hele doğa bilimlerinde matematiksel bir kesinlik olduğunu iddia etmesi, kendisinin fizik bilgisinin Newton mekaniği ile sınırlı olduğunu göstermektedir.

Son olarak da Sayın Ulusoy'un, marksistlerin toplumların gelecekteki akış yönünü öngörme konusundaki doğa bilimlerindeki gibi matematiksel bir kesinliği veya kehaneti reddetmişlerdir savının geçerliliğini inceleyelim. İlk alıntı, Açık Toplum Düşmanları'nda yeralan Marks'ın bir sözü:

“ ‘Bir toplum, kendi hareketlerini belirleyen yasaları keşfettiği zaman,’ diyor Marks Kapital’inde, ‘...o zaman bile ne gelişimindeki doğal evrelerden birini atlayabilir, ne de onları bir kalemde dünyadan silebilir. Ama şu kadarını yapabilir: Doğum sancılarını kısaltabilir ve azaltabilir.’ ” 18

İkinci alıntı G. Politzer'in kitabında yeralan Lenin'in bir sözü:

“ Marks, kapitalist toplumun sosyalist topluma dönüşmesinin kaçınılmazlığını, tümüyle ve yalnızca, çağdaş toplumun gelişiminin ekonomik yasasından çıkarmaktadır.” ¹⁹

Üçüncü alıntı ise D. Özlem’in Tarih Felsefesi adlı kitabından:

“ ...Tarihte kendini açan ve ona anlamını veren bir şey aramak, 19. yüzyılın sistemci tarih felsefelerinde de, Ortaçağ’dan miras kalan bir düşünce olarak etkili olmuştur. Hegel buna tin, ide, akıl ve giderek tanrı; Marks ise tarih yasası adını vermişlerdir. Tarihin belli bir sona doğru (Eskaton) gittiğini ileri süren Augutinusçu tarih bilinci, yine 19. yüzyılın sistemci tarih felsefelerine geçmiş ve Hegel ve Marks bu sonu özgürlük olarak tanımlamışlardır. Marks’ın bunu aynı zamanda gerçek insanlık tarihinin başlangıcı saymış olması bu konuda bir ayrıcalık sayılmaz, çünkü o da aynı Augutinusçu düşünce modelini kullanmıştır. Tarihin bir başlangıcı ve sonu olduğu, onu belirleyen bir güç bulunduğu, onun bir sona doğru sürekli ilerlediği biçiminde özetlenebilecek olan bu düşünce modeli, bu tarih bilinci, daha sonra eskatolojik tarih bilinci olarak adlandırılacaktır. Wartenburg’un buna çizgisel tarih bilinci adı verdiğine I. Bölüm’de değinmiştik.” ²⁰

Görüldüğü gibi yukarıdaki üç alıntı Sayın Ulusoy’un bu konudaki savını çürütmektedir.

Kaynakça

- 1-) İlhan, A., Sovyet Parantezi, Cumhuriyet, 21 Ocak 1998
- 2-) Struik, D. J., Kısa Matematik Tarihi, Çev: Yıldız Silier, Sarmal Yay., İst., 1996, s: 172
- 3-) Struik, D. J., Kısa Matematik Tarihi, Çev: Yıldız Silier, Sarmal Yay., İst., 1996, s: 167
- 4-) Yıldırım, C., Bilim Tarihi, Remzi Kitapevi, İst, 1992, s: 105-110
- Westfall, R. S., Modern Bilimin Doğuşu, TÜBİTAK P.B.K, Ankara, 1995, s: 175-187
- 5-) Batuhan, H., Bilim, Din ve Eğitim Üzerine Düşünceler, YKY, İstanbul., 1997, s: 93
- 6-) Yıldırım, C., Bilimsel Düşünme Yöntemi, Bilgi Yay., Ankara, 1997, s: 55
- 7-) Göker, A., Bilim, Teknoloji, Sanayi Üçlemesi, Sarmal Yay., İst., 1995, s: 111-112
- 8-) Yıldırım, C., Bilimsel Düşünme Yöntemi, Bilgi Yay., Ankara, 1997, s: 270-271
- 9-) Yıldırım, C., Bilimsel Düşünme Yöntemi, Bilgi Yay., Ankara, 1997, s: 76
- 10-) Işık Kansu, Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme, KİGEM, 1996, Ankara, s:43
- 11-) Işıklı, A., Sosyalizm, Kemalizm ve Din, Tüze Yay., Ankara, 1997, s:106
- 12-) Yıldırım, C., Bilim Felsefesi, Remzi Kitapevi, İst, 1995, s: 101
- 13-) Gleick, J., Kaos, Ankara, 1996, s: 1-80
- 14-) Yıldırım, C., Bilim Felsefesi, Remzi Kitapevi, İst, 1995, s: 124
- 15-) Segré, E., X Işıklarından Kuarklara, Çev. Doç.Dr. Ç. Tuncay, Sarmal Y., İst, 1995, s:145-170
- 16-) Özlem, D., Felsefe ve Doğa Bilimleri, İzmir Kitaplığı, İzmir, 1995, s: 28-29, 142-144
- 17-) Yıldırım, C., Bilim Tarihi, Remzi Kitapevi, İst, 1992, s: 158-163
- 18-) Popper, K., Açık Toplum Düşmanları, Remzi Kitapevi, İst, 1994, s: 83
- 19-) Politzer, G., Felsefenin Temel İlkeleri, Çev. M. Erdost, Sol Yay., Ankara, 1991, s: 303
- 20-) Özlem, D., Tarih Felsefesi, Ara Yay., İst., 1992, s: 143